

'הואיל והותרו לטומאת מת הותרו לזיבה' בקרבן פסח

(תוספת הבהרה למאמרים בנושא בגיליונות לג ו-לה)

א. הגמרא בזבחים - "הואיל והותרו לטומאתן הותרו לזיבתן"

ב. הגמרא ביבמות - "הואיל והותר לצרעתו הותר לקריו"

ג. דברי הראשונים

ד. דברי האחרונים

ה. מסקנה

א. הגמרא בזבחים - "הואיל והותרו לטומאתן הותרו לזיבתן"

לאחר פרסום המאמר בגיליון הקודם, הסב תלמיד חכם אחד את תשומת ליבי לגמרא בזבחים (לב ע"ב) בסוגיית 'הואיל ואשתרי אשתרי'. בסוגיה זו מובאים דברי אביי ורבא בענין 'רובן טמאי מתים נעשו זבים':

אמר רב יוסף, קסבר עולא: רובן זבים ונעשו טמאי מתים, הואיל והותרו לטומאתן הותרו לזיבתן.

אמר ליה אביי: מי דמי? טומאה אישתראי, זיבה לא אישתראי! אמר ליה, דלמא הכי קאמר מר: רובן טמאי מתים ונעשו זבים, הואיל והותרו לטומאתן הותרו לזיבתן,

[רש"י: הואיל והותרו לטומאתן - הקודמת אינן נאסרין מחמת האחרונה שהרי אף הראשונה טומאה של כרת היתה והיו מותרים היום].
אמר ליה: אין.

ואכתי לא דמי, מצורע היתירא הוא, הואיל ואשתרי אישתרי, טומאה דחוויה היא, להא אידחאי להא לא אידחאי.

אמר ליה רבא: אדרבה, איפכא מסתברא! מצורע היתירא הוא, להא אישתראי ולהא לא אישתראי, טומאה דחוויה הוא, מה לי חד דחויא מה לי שתי דחיות.

אביי סובר שכאשר 'רובן טמאי מתים ונעשו זבים' אין אפשרות להקריב את הפסח משום שטומאת זיבה איננה נדחית. רבא חולק וסובר שבמקרה זה, כיון שמלכתחילה היו טמאי מתים וטומאה זו נדחתה בציבור, ממילא גם טומאת הזיבה נדחית.

במאמרנו בגיליון הקודם כתבנו כך:

אם נחשוש גם לזיבה באישה שלא ילדה לא תהיה כל אפשרות להקריב בטומאה, כל זמן שרבות הנידות, היולדות והזבות וכבר עמדו בזה בשערי היכל (פסחים מערכה עח). לעומת זאת אם נוקטים שטומאת מחוסר כיפורים הותרה בציבור

אף שהוא טומאה היוצאת מן הגוף הדבר משפיע באופן משמעותי על מאזן הטמאים והטהורים בעם ישראל, ומקרב אותנו למצב של 'מיעוטן זבים'.

לפי כל זה יש לדון האם ניתן להקריב קרבן פסח בזמננו, שהרי כיום לא רק נשים רבות אלא גם גברים רבים טמאים בטומאות חמורות היוצאות מן הגוף ובתוכם בועלי נידות בעוה"ר, וכן נשים שאינן מקפידות על טהרת המשפחה בעוה"ר.. לכאורה זוהי מציאות של 'רובן זבים' שבה אין אפשרות הלכתית למיעוט שאינם טמאים בטומאת אלה לעשות את הפסח בטומאת מת אלא רק בטהרה גמורה וצ"ע.

לכאורה, לפי הגמרא בזבחים, כיון שרוב הציבור נטמאו בטומאות זיבה רק לאחר שנטמאו בטומאת מת, שהרי משעת הלידה ישנה אפשרות סבירה להיטמא באוהל המת, ואילו טומאות הזיבה עשויה להתרחש רק בגיל מבוגר יותר. לפי אב"י במצב זה טומאה איננה נדחית, ואילו לפי רבא, כשם שנדחית טומאת המת, כך נדחות טומאות הזיבה שנטמאו בה לאחר מכן. על פי כללי ההלכה שבידינו הלכה כרבא לגבי אב"י¹ ולכאורה לפי זה, לא תהיה בעיה של 'רוב זבין'.

ב. הגמרא ביבמות - "הואיל והותר לצרעתו הותר לקריו"

ברם לאחר העיון נראה² שאין מסוגיה זו תרופה לנידון דידן. מדברי רש"י ותוס' על אתר נראה שהיתר זה אמור דווקא כשטומאת הזיבה התחדשה בערב פסח ולא קודם לכן. ואם כן, נראה שיש חילוק בין נידוננו ובין הנידון בגמרא שם, שהרי בנידוננו לא מדובר בטומאות חמורות שהתחדשו בערב פסח, אלא בטומאות ישנות.

הדבר מפורש כבר בדברי הגמרא בסוגיה מקבילה ביבמות. בהו"א סבורה הגמרא לחדש שייבום יהיה מותר גם באחות אישה - הואיל ואיסור אשת אחיו הותר בה, יותר גם איסור אחות אישה, וכשם שאומרים 'הואיל' במקרה של מצורע שחל שמיני שלו בערב הפסח וראה קרי. וכך אומרת הגמרא:

תניא: מצורע שחל שמיני שלו בערב הפסח, וראה קרי בו ביום וטבל, אמרו חכמים: אף על פי שאין טבול יום אחר נכנס - זה נכנס, מוטב שיבא עשה שיש בו כרת וידחה עשה שאין בו כרת; ואמר ר' יוחנן: דבר תורה אפי' עשה לית ביה, שנאמר: ויעמוד יהושפט בקהל יהודה לפני החצר החדשה, מאי, חצר החדשה?

1. אמנם, הרמב"ם אינו מביא סוגיה זו להלכה. יש מהאחרונים (ראה קרן אורה ושפת אמת על אתר) שנקטו בשיטתו שלא פסק להלכה את חידושו של רבא, משום שרבא נקט ביאה במקצת שמה ביאה והרמב"ם נקט דלא שמה ביאה. ואכמ"ל.
2. כן העירני ידידי ר' ישי שוב הי"ו.

אמר (ר' יוחנן) [רבי]: שחדשו בה דברים, ואמרו: טבול יום לא יכנס למחנה לזיבה. ואמר עולא: מה טעם? הואיל והותר לצרעתו הותר לקרויו. (יבמות ז ע"ב)

על אפשרות זו משיבה הגמרא:

מי דמי לדעולא? תינח היכא דנשא מת ואחר כך נשא חי, דמגו דאישתרי איסור אשת אח [=שחל משהתקדשה למת], אישתרי נמי איסור אחות אשה [=שחל מאוחר יותר כשאחותה התקדשה לחי]; אלא נשא חי ואחר כך נשא מת, איסור אחות אשה קדים [=שהרי קודם נאסרה אשת המת על החי משום אחות אישה, ורק לאחר מכן נאסרה גם משום אשת אח]! ואפילו נשא מת נמי, תינח היכא דנשא מת ומת ואחר כך נשא חי, דחזיא ליה דביני ביני [=שלאחר שהמת מת הייתה אשתו מותרת לאחיו החי, עד שנשא את אחותה, ויש מקום לומר שהואיל והותרה, נשאת בהיתרה], אלא נשא מת ולא מת ואחר כך נשא חי [=ורק אחר כך מת המת], לא איחזיא ליה כלל [=שהרי מרגע מיתת המת היא אסורה על החי משום אחות אשתו]! מי לא מודי עולא, שאם ראה קרי בליל שמיני, שאין מכניס ידיו לבהונות, שלא יצא בשעה שהיא ראויה להביא בה קרבן? [=וכמו שבמקרה זה לא אומרים 'הואיל' משום שבליל שמיני אינו ראוי להביא קרבן ואין מה שיתיר, כך לא אומרים הואיל כשהחי נשא לפני שהמת מת] אלא, כי איצטריך עליה – היכא דנשא מת ומת ואחר כך נשא חי. (שם ח ע"א)

מבואר בדברי הגמרא שראיית הקרי צריכה להיות דווקא ביום השמיני כדי שיחול דין 'הואיל', ואילו ראייה שקדמה ליום השמיני אינה ניתרת מדין 'הואיל', שכן לא חל היתר הכניסה של המצורע קודם לראייה, ואין אפשרות לומר 'הואיל והותר לצרעתו הותר לקרויו' אלא כשהיתר לצרעתו קדם בזמן לראיית הקרי. מכיון שדברי עולא הם המקור לדברי הגמרא בעניין טמאי מתים ונעשו זבים, נראה ש'דיו לבא מן הדין להיות כנידון', ואין טומאת הזיבה ניתרת אלא כשהיא חלה בשעה שטמאי המתים ראויים להביא בה קרבן פסח.

ג. דברי הראשונים

הגבלת דין 'הואיל' לזיבה שחלה בערב פסח מפורשת בדברי רש"י (זבחים שם):

רובן – של ציבור זבין בפסח ולא נדחית טומאת זיבה אצלן ונעשו טמאי מתים בו ביום הואיל והותרו לטומאת המת שנדחה אצלן הותרו לזיבתן [...].
הואיל והותרו לטומאתן – הקודמת, אינן נאסרין מחמת האחרונה, שהרי אף הראשונה טומאה של כרת היתה, והיו מותרים היום. (רש"י, זבחים לב ע"ב)

מדברי רש"י נראה שהיסוד ל'הואיל' הוא שטמאי המתים 'היו מותרים היום', כלומר, כבר חלה מציאות של היתר טומאה בציבור ביום י"ד ניסן, ומכיון שכך – גם משנטמאו בטומאה

חמורה, אין בכך כדי לבטל את ההיתר הראשון.³ לאור זאת, במקרה שבו הטומאה החמורה קדמה ל"ד ניסן ולא 'היו מותרים היום', משמע שלא חל היתר טומאה בציבור.⁴

דברים אלו מפורשים גם בדברי התוס':

מדנקט וראה קרי בו ביום, משמע דווקא בו ביום, דיצא בשעת היתר דצרעת, ואיכא למימר מתוך שהותר לצרעתו הותר לקירוי; אבל מאתמול לא. ואי ביאה במקצת לא שמה ביאה, אפילו מאתמול נמי...
והשתא אתי שפיר הא דאמר בפרק קמא דיבמות (ח ע"א): מי לא מודה עולא שאם ראה קרי בליל (שלישי) [שמיני], שאינו מכניס ידיו; שלא יצא בשעה שהיא ראויה להביא קרבן. מנא ליה דמודה עולא? אלא מדנקט בו ביום דייק דטעמא דעולא משום דהואיל והותר לצרעתו הותר לקירוי. (תוס', זבחים שם ד"ה מטונך)

וכן מבואר גם בדברי המאירי:

מצורע שחל שמיני שלו ערב הפסח וראה קרי בו ביום, הרי זה טובל ומכניס ידיו לעזרת נשים, או נכנס כלו לשם, ליתן דם בבהונותיו, ומשלח קרבנותיו על הדרך שכתבנו למעלה (ג ע"ב ד"ה ומנא⁵), שעזרת נשים אינה בכלל מקדש, ונמצא שאין איסור ביאת טבול יום בעזרת נשים אלא מדברי סופרים, ואין מעמידין אותו במקום עשה שיש בו כרת. ואפילו ראהו בלילה שמחרתו שמיני, שמאחר שהעלינו את הענין מפני שעשה שיש בו כרת דוחה איסור סופרים, אין בו הפרש בין לילה ליום, ולא הזכירו בגמרא בה הפרש זה אלא לדברי עולא, שהיה מפרשה באיסור ביאת מקדש של תורה שבכרת, והיה סובר שאף עזרת נשים בכלל זה. ויש פוסקים כן מכח שמועה זו,⁶ שמוכחת כן להדיא במסכת זבחים ל"ב ב'. ואף בתוספתא פ"א דכלים ה"ח אמרו: כל הטמאים שנכנסו משער ניקנור ולפנים, אפילו מחוסרי כפרה, חייבין על זדונן כרת ועל שגגתן חטאת. אלא שבאין עליה

3. רש"י כתב אמנם את דבריו אליבא דאביי, שסובר שטומאת הזיבה לא הותרה כלל, אך נראה שאביי ורבה אינם חלוקים לגבי הניסוח של ה"הואיל" וגדריו (ובהקשרנו - מתי הגיעה טומאת הזיבה), אלא רק האם הוא מקובל להלכה או לא.

4. כך הבין בדעתו גם בשיעורי הגרמ"ד סולוביץ'יק (זבחים שם על רש"י ד"ה רובן): "לאביי דס"ל דלא אמרינן הואיל והותרו הותרו, אלא באופן שהיו רובן טמאי מתים ונעשו זבים, לא אמרינן כן אלא באופן שנעשו זבים בו ביום (דהיינו ב"ד), דבכהאי גוונא שחל כבר היתר לטומאת מת קודם שנעשו זבים, אמרינן הואיל והותרו הותרו, אבל אם נעשו זבים ב"ג, אע"ג דנעשו טמאי מתים קודם, אין לומר דהואיל והותרו הותרו. דבשעה שחלה טומאת זיבה, עדיין לא היה חלות היתר לטומאת מת".

5. 'ור' יוחנן אמר: דבר תורה אפילו עשה נמי לית ביה משום דעזרת נשים לאו בכלל מקדש... ולא נאסר טבול יום במחנה לוייה ולא בעזרת נשים אלא מבית דינו של יהושפט'.

6. דהיינו שמתירים למצורע שראה קרי בשמיני שלו וטבל, להיכנס ליתן דם בבהונותיו.

מטעם הואיל ואישתרי אישתרי,⁷ ולדעת זה אף בשלא טבל כן, כמו שכתבנו
בביאור הסוגיא (ג, ב ד"ה ואמר⁸). וכן לדעת זה, דוקא שראה בשמיני.
(מאירי, יבמות ז ע"ב ד"ה מצורע)

בדברי המאירי מבואר שכדי להחיל היתר 'הואיל' בדין דאורייתא, יש הכרח שהטומאה
החמורה תהיה כזו שהתחדשה לאחר שכבר חל ההיתר, ולכן הוא מעמיד את היתר המצורע
דוקא בשראה בשמיני. ואמנם בנוגע למצורע, מעמיד המאירי את ההיתר על כך שאין
איסור תורה בכניסת המצורע לבהונות, אך בנידון של עשיית פסח על ידי זבים, גם לדידו
יש איסור תורה, ובהכרח יש צורך שבתחילת יום י"ד הם עדיין לא יהיו זבים.

ד. דברי האחרונים

כך מבואר להדיא אף בדברי הגבורת-ארי:

אמרינן פרק קמא דיבמות (ה ע"א): מי לא מודה עולא שאם ראה קרי בליל שמיני
שאינ מוכניס ידיו לבהונות; שלא יצא לשעה הראויה להביא קרבן. אלמא לא
אמרינן הואיל והותרה הותרה, אלא כשהותרה כבר טומאה הראשונה קודם שחל
טומאת שניה. (גבורת ארי, יומא יד ע"א ד"ה ונראה)

וכן כתב עוד:

בנטמא בשביעי לאחר הטבילה, אי נמי בליל ח' קודם היום, לא אמרינן הואיל,
כדאמרינן בפרק קמא דיבמות: מי לא מודה עולא שאם ראה קרי בליל ח' שאין
מוכניס ידיו לבהונות; שלא יצא לשעה שהוא ראוי להביא בה קרבן. אלמא ביום
ח' שכבר הותר לו לצרעתו, אם אירע לו טומאה אחרת אמרינן הואיל והותר
הותר, אבל בליל ח', כל שכן קודם, לא אמרינן הואיל והותר [הותר] [...]
ובעל כרחק נמי שנעשו זבין בשעת שחיטת פסח, שהוא לאחר חצות די"ד,⁹ דכבר
יצאו לשעה שהותרו לטומאתן. דאילו נעשו זבין קודם חצות, דעדיין לא הותרו
לטומאתן בשעה שנעשו זבין, בכהאי גוונא לית ליה הואיל והותרו, דהא מודה
עולא בראה קרי בליל ח' שאינו מוכניס ידיו לבהונות, שלא יצא לשעה שראוי
להביא קרבן, והכא נמי דכוותיה. (שם ל ע"ב ד"ה משום)

וכן כתב המשך-חכמה (במדבר ט, ז): "ראה קרי בלילה, דלא שייך הואיל והותרה".

7. דהיינו שמתירים מטעם הואיל, ולא מטעמו של המאירי ש'עשה שיש בו כרת דוחה איסור סופרים'.
8. 'הואיל והותרה לו ביאת מקצת לצרעתו אלו לא ראה קרי הותרה לו לקרויו ואפילו לא טבל כלל
אלא דאורחא דמילתא קתני דכל דמצי מטהר נפשיה עביד'.
9. בדברי הגבורת-ארי מבואר שהזמן הקובע לעניין זה אינו בוקר י"ד ניסן, אלא חצות היום, שמשם
ואילך ניתן להקריב את הפסח (יעוין ברמב"ם הל' חמץ ומצה א, ח והל' קרבן פסח א, ד; ובביאור
דבריו בטל-חיים ק"ש ותפילה סו"ס י). ויעוין בגמרא (זבחים יא ע"ב; ק ע"א) בעניין מעמדו של
פסח קודם חצות ודינים המסתעפים מכך.

וכן כתב האמרי-משה (ה, כו):

חזינן דהיכא דראה קרי בליל שמיני, אסור להכניס ידיו לעזרה. וכן לענין פסח, אם היו זבים מקודם ערב פסח, והיו טמאי מתים, אסורים בפסח. והיכא דראה קרי ביום שמיני מותר, והיינו ע"כ משום דהזמן שראוי לכנוס הוא המתיר.

והעירני הרב עזריה אריאל שליט"א שיתרה מזו כתב הצ"ח (פסחים צה ע"ב ד"ה והנה) שדברי הגמרא אינם אמורים אלא כשנעשו זבים לאחר שחיתת הפסח, ובכך יישב הצ"ח מדוע לא נזכרו מצורעים, דאין רואים נגעים ברגל.

אמנם, יש להעיר שלכאורה אוקימתא זו בגמרא היא דחוקה מאוד במציאות, ועדיין צ"ע.

ה. מסקנה

המורם מכל האמור, שאף אם נקבל את דין 'רובן מתים ונעשו זבים' להלכה,¹⁰ אין הדברים אמורים אלא במצב שבו טמאי המתים נעשו זבים לאחר שכבר הגיע מן הפסח – חצות היום (גבורת ארי) או שחיתת הפסח (צל"ח), או לפחות עלות השחר של י"ד ניסן (כמשתמע מהמשך-חכמה והאמרי-משה).

10. מה שאינו פשוט כל כך, וכפי שצוין לעיל, ואכמ"ל.